

PSİKOLOJİK AÇIDAN TOPLUMDA ŞİDDET (*)

Prof. Dr. Ayhan SONGAR

“Toplumda Şiddet”, “Anarşi” ile yakından ilgili bir konudur. Ayrıca, gerek “Anarşi” ve gerekse “Şiddet ve terör” davranışlarını inceleyebilmek için “Gençlik ve Erginlik Çağı Psikolojisi”ni iyi bilmek icabeder. Dolayısıyla, konuşmama bazı kavramlara açıklık getirmeye çalışarak başlamak istiyorum.

“Anarşi”, eski Yunancada “Hükümeteşizlik” anlamına gelen bir kelimedir. Bu deyimın tarihî bakımından iki birbirinden farklı sayılabilecek anlam kazandığını görüyoruz:

1 — Devletin otoriteyi teminde muvaffak olamadığı kanunsuzluk dönemleri,

2 — Anarşizm adı verilen belirli bir felsefî ve politik sistem.

Bir politik sistem olarak anarşi, 19. yüzyılın mahsûlüdür, İngilterede çok daha eski çağlarda, 1135-1154 seneleri arasında da anarşi veya “feodal anarşi” adını alan ve Kral Stephan’ın devrine raslayan bir safha mevcuttur. Bu dönem de, tesirli bir hükûmetin yokluğu sebebiyle böyle adlandırılmıştı.

Bir politik sistem olarak anarşi veya anarşizm, devletin giderek daha kuvvetli ve merkezî bir karakter kazanması, bu suretle fertlerin hürriyetlerini kaybetmelerine karşılık bir reaksiyon olarak gelişir. Bu felsefî doktrine göre anarşi içinde fertler gerçek mutluluğa erişmek imkânını bulmaktadırlar.

(*) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi “Çağdaş Toplumda Şiddet” Kollokyumu (8 Haziran 1982).

William Godwin, 1793 de yayınladığı "Enquiry Concerning the Principles of Political Justice" isimli kitabında "fertlerin kendi vazifelerini gene kendi düşüncelerine göre yerine getirmelerinde mutlak hürriyet sahibi olmaları" tezini savunmaktadır. Yazara göre, insanların davranışları sadece kendi mantıkları ile istikamet bulur, sevk ve idâre edilir ve bu yüzden, hükümetlerce çıkartılan kanunlar tamamen manâsız, hattâ zararlı şeylerdir.

Pierre Joseph Proudhon (1809-1865) "kurulu düzenin ve mülkiyet hakkının ortadan kalkması" fikrini işlemiştir. Proudhon "mülkiyet hırsızlıktır" demektedir Max Stirner aynı yıllarda ister dinî, isterse devlet, siyasî parti veya cemiyete bağlı olsun, her türlü hiyerarşiyi ve otoriteyi reddetmektedir. Ona göre ferdin üzerinde baskı yapan bütün kanun ve sistemler, bütün anayasalar ortadan kaldırılmalıdır. Bu görüş, anlaşılacağı gibi, ferdin hürriyetlerini toplumun menfaatleri karşısında ileri derecede kısıtlayan sosyalizm ile zıt ve ona ters düşen bir görüştür.

Sözünü ettiğimiz bu zıtlasma 1872 La Haye konferansında komünistlerle anarşistlerin birbirinden ayrılmalarına sebep olmuştur. Anarşizmi bir politik hareket olarak kesin şekliyle tarif eden Mickail Bakunin'dir (1814-1876).

Bakunin bütün otorite fikrinin ortadan kaldırılmasını, insanlar arasında kesin bir eşitliği, arazi mülkiyetinin ortaklığını ve üretim vasıtalarının fertler arasında eşit surette bölüşülmesini müdafaa etmektedir.

19. yüzyılda Rusya ve Amerika Birleşik Devletlerinde anarşist kongreleri toplanmış, bu mevzuda sayısız neşriyat yapılmıştır.

Rusyada birçok tanınmış anarşizm teorisyenlerine rashiyoruz. Prens Peter Kropotkin (1842-1921) birlik fikrini temel almış, Kont Leo Tolstoy (1828-1910) ise anarşist fikirlerle İncildeki sevgi kavramını birleştirerek "sevginin insanlar arasındaki tek münâsebel unsuru olduğunu" iddia etmiştir.

Avrupada bu hareket özellikle "Nihilist" denen Rusya sürgünleri arasında taraftar bulmuş ve birçok cinayetlere, iş yerlerinde huzursuzluk yaratan hareketlere yol açmıştır. 1894 de Fransız Cumhurbaşkanı Carnot'yu anarşistler öldürmüşlerdir. İspanya Baş-

bakanı Canavas del Castillo 1897 de, Avusturya İmparatoriçesi Elizabeth 1898 de, İtalyan Kralı I. Umberto 1900 de, ABD Cumhurbaşkanı William McKinley 1901 de anarşistlerce öldürülmüştür.

Anarşist partiler Marksist partilerin kurulması ve sempätizanları arasında Marksizmin yayılması ile en büyük darbeyi yemiş ve dağılmaya başlamışlardır. 20. yüzyılda Fransa ve İspanya'da "anarşizm-sendikalizm" hareketi aralarında birleşmiş ve böylece "anarcho-syndicaliste" ler İtalya ve Katalonya'da geçici bir başarı bile sağlamışlardır. Birinci dünya harbi sonunda anarşizm bir politik hareket olarak bütün tesirini kaybetmişse de bazı izlerine uzun süre raslamak mümkün olmuştur. Meselâ Mussolini devrinde bile Milani'daki Teatre Diana faciası ve katliamı (1921) anarşistlerin işidir. 1936 da İspanya iç harbinde anarşistler bir grup teşkil ederek Aragon ve Guadalajara'da savaşımlara katılmışlardır.

Günümüzde birçok politik ihtiraslar ve yeraltı faaliyetlerinin anarşiyi bir gaye değil, gayelerine varabilmek için bir vasıta olarak kullandıkları dikkati çekmektedir. Aslında bunların hepsinin getirmek istedikleri düzen değil anarşiye, otoritenin reddine, en ufak bir hürriyet kısırdanmasına bile fırsat vermiyen bir sistemdir. Fakat amaçladıkları hedefe varabilmek için kendilerinin tam zıddı olan bir metodu, "gaye vâsıtaları meşrû kılar" düsturu içinde kullanabilmektedirler.

Bu görüş içinde anarşinin iki maksadı vardır:

1 — Devamlı tedhiş, cinayet, korku ve sabotajlar ile toplumu "korku hipnozu" denen duruma sokmak; inert, reaksiyon vermez hâle getirmek; sadece söyleneni yapan, hiç itiraz etmiyen ve cevap vermiyen bir duruma getirmek. Bütün Sıkıyönetim yasaklarına rağmen gece sokağa çıkma yasağını ihlâl suçlarına sık sık raslanırken üç-beş ortaokul öğrencisinin dükkânları dolaşarak tebliğ ettikleri "emir" ile İstanbulda bütün işyerlerinin kapanarak bir "ölü şehir" haline geldiğini hatırlarsak, "korku hipnozu" denen hadisenin tesir gücünü daha iyi zihinlerimizde canlandırabiliriz. İstedikleri, birgün Devlete el koydukları takdirde de aynı suskun, reaksiyon göstermiyen, itaatkâr, adetâ hipnotize edilmiş bir toplum meydana getirmektir. Napoleon Bonaparte'ın Fransız Meclisini iki jandarma askeri ile nasıl teslim aldığını, daha pek yakın bir geçmişte, eğer sonradan

korkup kürsünün altına saklanmasa idi bir tek kişinin İspanya Parlamentosuna el koymasına pek az bir şey kaldığını da hatırlatmak isterim.

2 — Özellikle kültür, dil, inanç, din, aile ile ilgili kavramlarda; anarşi yaratarak “kavram kargaşalığı” meydana getirmek, toplumu ve onu teşkil eden fertleri “neye inanıp neye inanmayacağını”, “neyin doğru, neyin yanlış olduğunu” bilemeyecek bir duruma sokmak, böylece, kendi sunacakları “reçeteyi” itirazsız kabul etmelerini sağlamak.

Bugün “anarşist” ve “terörist” damgası ile cezaevlerini dolduran binlerce gençten önemli bir kısmı bu toplu beyin yıkama, hipnoz, kandırılma, telkin ve şartlandırılma programının kurbanı olmuş, vatani kurtarıyorum diye bu yola düşmüştür.

Bu işin stratejistleri, idârecileri ne vâdederler? Üretim vasıtalarının ve üretilenin ortaklaştırılmasını, çalışanın sömürülmesinin önlenmesini, tam bir eşitliği, sosyal teminat sağlanmasını, yani, kısacası, çalışanların gerek bugünlerinin, gerekse geleceklerinin tam bir teminat altına alınmasını... Kanı kaynayan genç, kitap sayfalarında vâdedilen, nutuklarda, konuşmalarda söylenen şeylerin gerçekleşebileceğini sanır. Fıkaralık kalkacak, kimse kimseye zulmedemeyecek, herkes birbiri ile eşit olacaktır. Dünya görgüsü ve tecrübesi ise henüz neyin ne derecede mümkün olduğunu ayırdetmesine elvermemektedir.

Gençlik çağı, delikanlının kişiliğini bulma ve komplekslerini çözme çabalarının çok yoğunlaştığı bir dönemdir. Freud'un târif ettiği Oidipus kompleksinin bocalamalarından hâlâ kurtulamadığından baba otoritesini yıkmaya, kendi kafasındaki dünyayı yaratmaya çalışmaktadır.

Delikanlılık çağında insan organizmasında çok mühim bir hâdise cereyan etmektedir. 18 yaşında insan beyni gelişimini tamamlamıştır. Bu çağda beynimiz ortalama 10-11 milyar sinir hücresi ihtiva eden, tabiatın en mükemmel ve karmaşık bir yapısı halinde kafatasımıza yerleşmiş olur. Bu yaştan sonra beyin ihtiyarlamaya, eskimeye başlayacaktır. İnsana zekâyı, düşünme kabiliyetini, tefrik ve temyiz kudretini veren, onun çevresine uyumunu sağlayan beyin hücreleri 18-20 yaştan itibaren devamlı bir eksilme içindedir. Bu se-

bepledir ki, 18 yaşında, yani delikanlılık-erginlik sınırında olan insanogl u zekâsı bakımından en parlak dönemindedir diyebiliriz. Hücrelerin eksilmesi hayat boyu sürer ve, eğer çabuklaştırıcı başka sebepler araya girmezse, 80 yaşımıza geldiğimiz zaman bunların % 20 kadarı kaybolmuş olur. Araya giren hastalıklar, sıkıntılar, stress'ler, çeşitli ve sosyal bakımdan kabul edilebilir sayılan alkol, nikotin gibi zehirler bu eksilme hızını arttıracak gibi, son yapılan araştırmalar "kullanılmayan", atıl kalan hücrelerin de bu kullanılmama sebebiyle öldüklerini, zihnini izletmiyen, daima yeni yeni şeyler öğrenmiyen kimselerin daha çok bunama tehlikesine mâruz bulduklarını ortaya koymuştur.

Şunu hemen belirtelim ki, 16-18 yaşlarındaki delikanlının kafatasında bulunan beyin yepyeni, pırıl pırıl, ama henüz pek de kullanılmamış, tecrübe ve görgü kazanmamış bir âlettir. Yıllar geçip tecrübe ve öğrenme ile kazandıklarımız beynimizin elimizde kalan kısmını eğitim, yetiştirirse, aradaki fark böylece telâfi edilir. Belki zekâsının keskinliği biraz törpülenmiş, fakat daha tecrübeli ve bilgili, daha uzağı gören, temkinli ve tedbirli bir beyne sahip kişi ortaya çıkar. Delikanlılık davranışı ile olgun insan davranışını birbirinden ayıran ve delikanlılık çağına damgasını basan biyolojik faktörlerin en önemlisi beyin yapısındaki bu farklılıktır.

Gencin kişiliğinin teşekkülünde iki önemli psikolojik vetîreyi beraberce görüyoruz; farklılaşma (différenciation) ve özdeşleşme (identification). Biyolojide, bir canlı varlığın, tek hücre bile olsa, benzerlerinden farklı özellikler kazanması, ferdîleşmesi için farklılaşma (différenciation) şarttır. Eğer farklılaşma ve kişilik teşekkülünün nesiller arasındaki kültür intikalini zorlayan dinamizmi olmasa idi, medeniyetler de ilerlemez ve yerinde sayardı. Elbette öğrenci hocasını, çocuk babasını aşacaktır. Ancak, bu aşmanın ve ilerlemenin nesiller arasında bir kavga şekline dönüşmesini önlemek gerekmektedir. Farklılaşma, kendi kişiliğini bulma çabaları içinde olan bir genci, henüz yeterli tecrübe kazanmamış ve her çeşit telkine açık beyni ile babasına, anasına, aile ve toplum düzenine âsî bir fert haline getirmek mümkündür ve işte, yukarda sözünü ettiğimiz anarşi mîmarları bu metodu pek güzel bir tarzda kullanmaktadırlar.

Kişiliğin teşekkülündeki ikinci faktör özdeşleşme'dir. Taklid, şempanze gibi yüksek memeli hayvanlarda da raslanan bir hâdis-

dir. Çocuğun ruhî gelişmesinde taklid çok önemli bir rol oynar. Fakat, hayvandaki taklidin sathî ve gelip geçici olmasına karşılık insanda taklid bir “kendine maletme, hazmetme, özümleme” şeklinde gelişir ve böylece birtakım yeni davranışlar kazanılır. Bu anlamı ile özdeşleşme (identification) hayvanlarda hiç bulunmayan bir psikolojik özelliktir. Özdeşleşme, kişinin bir başkasının davranış sistemini içinden benimseyip kendisine mâletmesi ve bu örneğe göre kendi ruh, düşünce ve davranış yapısını yeniden organize etmesi demektir.

Çocuk özdeşleşme yapacağı örnekleri önce hemen yakınında bulur: anne, baba, aile fertleri, öğretmen... gibi. Zamanla özdeşleşme bir aşırı taklid halini alırsa kişiyi geliştirmekten ve orijinaliteden alıkoyacaktır. Bazen de özdeşleşme, bir “reaksiyon teşkili” şeklinde ters dönebilir. Taklid edilmek, benzenmek istenen şahsa karşı şiddetli bir nefret ve düşmanlık hissi gelişir. Özdeşleşme'nin kötü örneklerle ve mutlak bir itaat, passif bir taklid halinde kurulması veya özdeşleşme kurulacak ana, baba, öğretmen gibi gencin eğitiminde söz sahibi kişilere karşı düşmanlık hissi halinde inkişafı delikanlılık çağı psikopatolojisinin en mühim hadiselerindendir. Bu patolojik sapmalar da, gene daha önce sözünü ettiğimiz anarşi ustaları ve “kamuoyu mimarları” tarafından maharetle kullanılmaktadır.

Reaksiyon teşkili, “babaya karşı düşmanlık” şeklinde gelişir ve hele iyi çözülememiş Oidipus kompleksi kalıntıları ile de desteklenip beslenirse, baba fikrinin projeksiyonu ile idâre eden sistem, devlet, otorite, onun temsilcileri, inzibat ve güvenlik kuvvetleri, okul, okul idâresi, öğretmen v.s. ye yönelir. Bunların hepsi kişilik yapısındaki “ben-üstü”nü, “super-ego”yu temsil ederler. Anarşi stratejistleri birçok ilmî gerçekleri çok iyi bilmekte ve pek güzel bir şekilde kullanmaktadırlar. Babaya isyanın şuur altı çatışmaları içinde bulunan gencin isyan duyguları düzene, devlete ve rejime yöneltilebilir ve sonunda “ideal insan sevgisinin hâkim olduğu yeni bir düzenin onun elleriyle kurulabileceği” fikri kendine işlenirse, bu yeni dinin azizlerinden biri olma isteğinin önlenebilmesi pek zordur. Etrafında fakir, fukara, gerçekten ezilen, sömürülen birtakım kimseler görür, adâletsizliklere şahit olur. Ama, her rejimin fukarası, her düzenin sömürüleni ve zavallısı olabileceği gerçeğini düşünmeden, bunlara karşı kendisine sunulan ucuz reçeteyi tartışmasız kabullenirse delikanlı kendisini bir anarşinin, terörün uzvu olarak buluverir.

İnanma ihtiyacı ve buna karşılık inançsızlık da terörün temel dayanaklarından biridir. Dinleri örnek alırsak, bunlar, birçok arzu ve isteklerimize yasaklar getirirler. Meselâ İslâm dini içki içmeyi, evlilik dışı cinsî birleşmeyi meneder; ana-babaya saygıyı emreder; aileyi bir nevi mukaddes müessese olarak görür. Bu yasaklamaları zorlayan eğilimlerine set çekemiyen delikanlı başka inanışlar içinde istediği rahatlığı kolaylıkla bulabildiği zaman önünü ardını düşünmeden o inanışın bir ferdi haline gelebilir. Bir tarihlerde Fransız Yabancı Lejyonu, kendi geçmişinden kaçan kimseleri geçmişlerine ait en ufak bir sual sormadan saflarına alırdı. Böylece lejyona girmekle geçmişinden kurtulunur, fakat bu sefer de lejyondan kurtulmak imkânsız hâle gelirdi.

Mâcera heveslileri, düzen değişikliği, ihtilâl, karışıklık ve karışalıktan zevk alanlar için de bunlar iyi birer tatmin vasıtasıdır. Böylece, psikiyatride “psikopatik kişilik” dediğimiz şahsiyet özelliğine sahip kimselerin kolaylıkla terör ve anarşinin elemanı haline geldiğini görüyoruz.

Son olarak şunu söyleyelim ki, terör, anarşi, aslında toplumun malı değildir. Toplum huzur ister, dengeye muhtaçtır. Ancak, onu, gerekli informasyon yollarını kesmek, çeşitli olaylarla tedirgin ederek, korkutarak “korku hipnozu” içine sokmak, temel ihtiyaç maddelerini ortadan kaldırarak zarureti dayanılmaz hale getirmek suretiyle dengesinden çıkarmak kabildir. Bunun manivelâsı terör’dür. Bu manivela ile yerinden oynatılan toplum, yeni mimarları, yeni idârecileri tarafından tekrar rayına oturtulur ama ancak ve sadece onların istediği biçimde... Terörün stratejistlerinin, plânlayıcılarının bu konuda yetişmiş, bilgili ve tecrübeli kişiler olmasına karşılık pionier dediğimiz öncü ve eylemcilerinin genç kuşaklardan seçilmesini yukarıda açıklamaya çalıştığımız psikolojik özellikler ortaya koymaktadır.

Bir zamanlar memleketimizde sıtma mücâdelesini için bataklıklar kurutulurdu. Sonra bütün dünyada uygulanan program gereğince bataklıkla uğraşmaktan vazgeçildi, anofellere, sıtmayı aşılamaayan sivrisineklere ve sıtmaya tutulmuş kişilerin kanlarında dolaşan plâzmodilere karşı savaş açıldı. Buna “sıtma éradication’u” adını veriyoruz. Anarşi ve terörün durdurulması, önlenmesi için buna benzer bir program uygulanmalıdır. Terörü iktisadî sebeplere bağlamak

ve toplumun rahatsızlıklarını gidererek terörün önlenebileceğini zannetmek safdillik olur ve bir bakıma terörü haklı gösterme gayreti gibi dahi tefsir edilebilir. Anarşi, terör doymaz. Bütün istediklerini verseniz de, amaçladığı en uç noktaya varıncaya kadar yeni yeni isteklerle devam eder. Yanlış teşhisle tedâvi yapılamaz. Teröre muhatâb olan kuşağı iyi bilmek, sağlam bir millî eğitim politikası ile onları takviye ederken terörü kaynaklarına kadar inerek kurutmak gerekecektir. Yoksa bu yıkım devam eder.